

Алла ВАТУЛЬЄВА

УРБАНІСТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

У статті йдеться про особливості висвітлення урбаністичної проблематики в прозових творах Івана Франка, вплив проблем, які пов'язані з активним розвитком міст, на розвиток образів і характерів.

Людство та культура. Ці слова стали своєрідним символом сучасності, настійними закликами, зверненими до всього людства і до кожного з нас. Наприкінці ХХ століття над людством нависли три смертельні небезпеки: екологічна, ядерна та загроза моральної деградації людей. Можливість екологічної катастрофи уявляється зараз найбільш близькою та неунікною, проте життя на Землі може щезнути насамперед через безкультурність, жорстокість, злобу, байдужість і варварське ставлення як до природи, так і до свого ближнього. Сьогодні, коли міста розвиваються з неймовірною швидкістю, більшість їх мешканців досить гостро відчувають вплив урбанізації на діяльність і психологічний стан.

"Урбаністичні проблеми – це проблеми, які тісно пов'язані з виникненням і поширенням міст і міської культури"¹. В українській літературі урбаністична проблематика стає популярною на межі ХІХ і ХХ століть. Іван Франко також переймався цією тематикою, адже в його творах можна легко вирізнити певні урбаністичні проблеми.

Тема статті є актуальною, оскільки більшість проблем, із якими зустрічаються міські жителі сьогодні, мало відрізняються від тих, які з'явилися водночас із активним розвитком міст. З плином часу вони поглиблювалися та ставали серйознішими, однак спочатку розвиток міста викликав не занепокоєння, а ентузіазм. Іван Франко у своїй творчості через призму власного світосприйняття відображав проблеми, які міське населення змушене було вирішувати. У сфері його зацікавлень – і проблема кількості населення та забезпечення його харчуванням, і вичерпання мінеральних ресурсів, і ускладнення стосунків "людина-машина", і економічні відносини та зміна соціальної структури, а також проблема норм поведінки міського населення.

Дотично, через вивчення суспільно-політичних поглядів Івана Франка, відображених у його прозових творах, урбаністичну проблематику в творчості Франка досліджували багато вчених, серед них – А.Брагінець, Н.Калениченко, С.Злупко, А.Нечипорук. Н.Жук також вивчала погляди Франка на суспільність, особливу увагу звертаючи на цикл "Бориславських оповідань". Вивченням моральних, етичних, естетичних поглядів Франка займалися О.Рибак і О.Сербенська, які досліджували Франкову концепцію духовності.

Однією з найгрунтовніших праць, присвячених дослідженню міста, є робота Макса Вебера "Місто". Зараз різко зріс інтерес фахівців до системи "місто-природа". Були створені "ресурсні" моделі цієї системи (К.Лінч,

¹ Лушкін В.А., Торкалюк В.І., Коржик Б.М. та ін. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник. – Житомир, 2001. – С. 428.

С.Бойден, В.Мазінг), потім розроблена концепція "Екополіса" (О.Брудний, Д.Кавтарадзе, Є.Орлова, О.Яницький). Розроблялись і концепції альтернативних поселень (комун), які втілювали ідею "життя у злагоді з природою". Паралельно будувались моделі "Глобального міста", сітки поселень, яка вмурована у глобальні екосистеми.

Отже, можна твердити, що урбаністична проблематика, тема розвитку міст і їх впливу на життя людей достатньо добре розроблені, проте мало досліджені саме в творчості Франка.

Іван Франко захоплювався силою людської думки, яка могла створювати досить складну техніку, що звільняла людину від тяжкої праці: "Тара чимраз більше заступає движучу руку чоловіка, і тут машина чимраз більше з колишнього робітника-пахаря робить прислужника-машинника. І тут затим скорше чи пізніше мусять вповні виказатися всі далекосяглі наслідки того перевороту"², – зазначає Франко. У цих словах можна помітити і пророче хвилювання письменника за майбутнє всього людства. Очевидно, що Франко бачив обидва боки швидкого технократичного прогресу, який разом із позитивними змінами, що позбавлять людину від тяжкої фізичної праці, передбачав негативні. Тут насамперед варто згадати нівелювання індивідуальності – Франко називає людину "прислужником-машинником". Письменник як дуже освічена людина розумів, що без перевороту не обійтися, маючи на увазі економічні, політичні й соціальні зміни. Іван Франко утримується від страхітливих пророкувань повного панування техніки над людиною чи долі планетарної катастрофи, проте достеменно позитивних планів на майбутнє людства теж не дає.

Активний рух сюжету прозових творів Франка, в яких висвітлюються проблеми міста, на нашу думку, пов'язаний саме з особливостями міського життя. На літературні образи нашаровуються характерні риси міського жителя, його поведінки. А далі, на завершення, щоб персонаж мав типово міський "вигляд" – його характер "шліфується" особливостями норм поведінки міських жителів. Це все створює особливу атмосферу життя міст заходу України ХІХ століття. Таким чином, можна стверджувати, що урбаністична проблематика є активним рушієм розгортання сюжету творів Франка, у яких порушуються проблеми міста.

У міських умовах досить важко уникнути спілкування. А як відомо, будь-яка спільнота, в якій знаходиться людина, має певний вплив на неї, на формування її власної думки та світогляду. Іван Франко намагається дослідити залежність поведінки людини від соціокультурних стосунків.

Так, відповідно до Франкової концепції "цілого чоловіка", яку досліджував Б.Тихолоз³, вплив міста може зруйнувати ті зв'язки, що допомагали цілісному розвитку особистості. Особливості поведінки

² Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 45. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 105.

³ Тихолоз Б. "Цілий чоловік" в етико-антропологічній концепції І.Франка // Слово і Час. – 1999. – № 2. – С. 32.

міського населення створюють певний психологічний стимул, викликаючи відповідну реакцію організму, що зумовлює зміни особистості. Можливості розвиватися гармонійно, виховуючи в собі справді "цілого чоловіка", в міському середовищі пов'язані з неприйняттям громадою способу життя того, хто не хоче жити відповідно до норм поведінки міського життя.

Отже, можна зробити висновок, що розвиток "цілого чоловіка" в умовах урбаністичної спільноти наскільки ускладнюється, що може призвести до викривлення моральних принципів (що ми бачимо на прикладі Анелі з повісті "Для домашнього огнища") чи абсолютної зміни духовних цінностей, чого людина просто не в змозі фізично витримати (що легко простежується в трагедії братів Калиновичів).

Суспільні відносини мають вирішальний вплив на вироблення етичних норм і правил. Саме вони сприяють дотриманню правил поведінки у відповідних ситуаціях. І завдяки цьому Франко ставить героїв у серйозні ситуації, у яких вони повинні вчинити так, "як потрібно", на протипагу своїм почуттям і бажанням (повість "Для домашнього огнища").

Франко вважав, що серйозної уваги вимагає дослідження суспільства, яке зображується. У праці "Стара Русь" він, вперше в українській мові, вжив для позначення певного стану суспільства термін "духовний вакуум". Це поняття Франко ввів для характеристики "патологічного стану суспільства, його хвороби, до чого, як вважав, спричинювалися моральне каліцтво "одиноць і всеї спільності", "здичіння та розп'ячення"⁴. Найчастіше в такий стан потрапляли міські жителі, адже соціальне розшарування там найбільш різке та глибоке, що призводить до нестримного прагнення якось змінити ситуацію. Проте це виявляється неможливим. Не припиняючи дій, людина змінює моральні й етичні погляди задля досягнення мети, сподіваючись, що це згодом припиниться і все буде краще, ніж було. Найчастіше такі спроби закінчуються повною поразкою, наприклад, пияцтвом.

Подібна ситуація описана в творі Франка "Лель і Полель", де Начкові доводиться змінити свої суспільно-політичні погляди заради, як він вважав, кохання. Однак тиск структур, яким не подобалася опозиційність газети Начка, виявився набагато легшим, ніж переживання власної совісті, власного духу. Можна твердити, що людина під впливом соціуму, а особливо під впливом референтної групи, робить вчинки, яких вимагає її оточення та які суперечать її власній сутності.

Отже, проблеми міста у творчості Франка займають помітне місце та допомагають активніше рухати сюжет, цікаво сплітати сюжетні лінії. Завдяки умовностям, яких повинен дотримуватися міський житель,

⁴ Нечипорук А.Т. Іван Франко про походження та соціальну суть людини // Львівський державний університет ім. Івана Франка. Збірник одинадцятий. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1964. – С. 37.

створюються конфліктні ситуації, що дозволяють сюжету розвиватися більш динамічно. Більшість проблем, із якими має справу міський житель у творах Франка, залишаються актуальними до сьогодні.

Ватульєва Алла. Урбанистическая проблематика в творчестве Ивана Франко.

В статье рассматриваются особенности урбанистической проблематики в прозе Ивана Франка, влияние проблем, связанных с активным развитием городов, на динамику образов и характеров.

Vatul'yeva Alla. Urbanistic Problems in I.Franko's Works

The article deals with the peculiarities of urbanistic problems interpretation in I.Franko's prose works as well as the influence of active urban development problems on I.Franko's images and characters formation.